

Het huwelijk van Andries Iseren en Wilhelmina van Arkel in 1436

RIA GRESNIGT, AAFJE GROUSTRRA & MELIA KOOIJ-VAN DER LEUR

In het Regionaal Archief Zutphen zijn bijzondere charters ofwel oorkonden te vinden. In het kader van het Zutphense charterjaar lichten we uit deze rijke schat enkele charters.¹ Daarin worden de huwelijksvoorwaarden uiteengezet voor de koopmanszoon Andries Iseren Alphartszoon en zijn bruid Wilhelmina van Arkel. De eerste alinea van een van de charters is als kadertekst afgedrukt. In dit artikel leest u wie Andries Iseren was, met wie hij trouwde, wat de Gelderse hertog hiermee te maken kreeg en waaruit de bruidsschat bestond.

Het begin van de eerste alinea van een van de charters:

'Wy Joan van Eerde ind Andries Iseren Alphartz soen hilixluede van wegen Andries Iserens aen ene side ind wij Peter van Egmont, bastert soin heren Johans heere to Egmont int to Iselsteyn, ind Huege vanden Broick hilixluede van wegen des hoichgebaeren durlichtigen ffursten Arnoltz hertoigen van Gelre ind van Guelich ind greve van Zutphen ons lieven genedigen heren ind des edelen ind vermoigenden joncker Wilhems, soin tot Egmont ind tot Iselsteyn ind bruders to Gelre, ons lieven geminden jonckheren van ghehyte ind bevele ons genedigen lieven heren vurscreven** mit jonckfrow Wilhem van Arckel, bastert dochter des edlen joncker Wilhems soin tot Arckell, hoere nichten andie ander syde, doin kondt ind tugen apenbairlick in diessen apenen brieve, dat wy als mage ind frunde ind hilixluede van beyden syden vurscreven enen witlicken hilick averdragen gededinckt ind gemaickt hebben tusschen Andries Iseren and joffer Wilhem vurscreven in manieren ind vurwerden als hir nae bescreven steeth...'²*

* *hilixluede*: getuigen bij de huwelijksvereenkomst; ze werden tevens gezien als borgen, die garant stonden voor de naleving van de overeenkomst

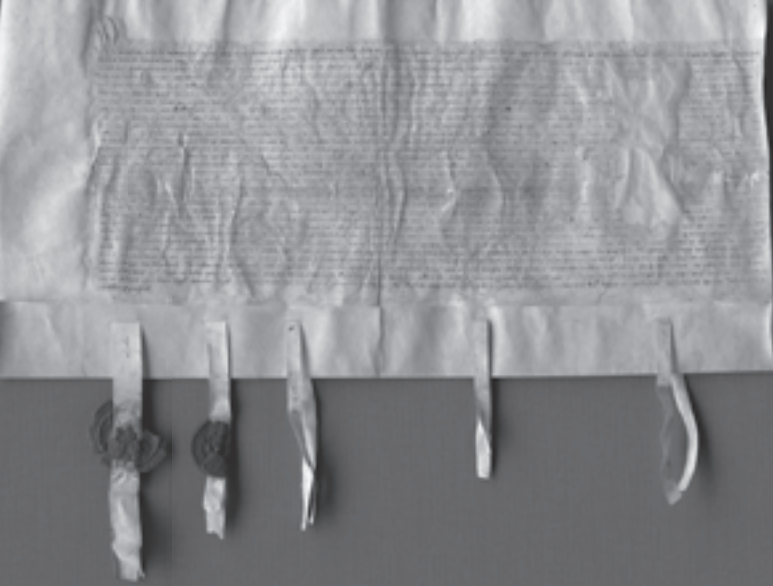
** *vurscreven*: hetgeen hiervoor geschreven staat (kan zowel op een persoon als op een zaak slaan)

De bruidegom

Andries Iseren Alphartszoon was een telg uit een rijke koopmansfamilie. De familie woonde sedert de dertiende eeuw in Zutphen. In 1299 vinden we een vermelding van een Andries Iseren als schepen van Zutphen.³ In

1378 werd een andere Andries Iseren beleend met de Boedelhof in Warnsveld, waarvoor hij dienstman van de hertog werd. De kogge met een scheepslading van de koopman Plonis Iseren werd in 1398 gekaapt door de Hollanders. Het schip werd aan

- 1 Zie voor een duidelijke uitleg over charters het artikel van Femia Siero & Sandra Oosterholt in: *Zutphen tijdschrift voor de historie van Zutphen en omgeving*, 2-2008, p. 31.
- 2 OAZ Collectie Meinsma inv.nr. 240; Gimberg, J. 'Schade, in de middeleeuwen door Hollanders, Friezen en Engelschen aan Zutphensche kooplieden toegebracht' in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, dl. V (1902) p. 294.
- 3 Winter, J.M.van, *Ministerialiteit en ridderschap in Gelre en Zutphen*, Arnhem 1962, Bijlagen tabel AIII Ministerialen in het kwartier Zutphen nr. 36.

Het charter van 3 juni 1436 (inv. nr. 1377 reg. 636) waarin de huwelijksvoorwaarden van Andries Iseren en Wilhelmina van Arkel zijn geregeld. (foto: Oud Archief Zutphen)

Phillips van der Sprenghe, baljuw⁴ te Rotterdam, overgedragen.⁵ De reden voor de beslaglegging werd niet vermeld. De Iserens waren niet alleen rijke Hanzekooplieden, maar behoorden eeuwenlang tot de invloedrijkste burgers in Zutphen. Aan het hof van hertog Arnold werden zij graag gezien. De familie van de bruidegom bewoonde een groot pand op Oude Wand 92, hoek Lombardsteeg, waar sinds 1941 een telefooncentrale staat. Andries erfde het pand van zijn vader en woonde er vanaf 1440 met zijn vrouw en kinderen.

In 1431 fungeerde Andries Iseren nog als plaatsvervanger van de schout binnen en buiten Zutphen.⁶ In 1436 werd hij zelf schout.⁷ Hij vertegenwoordigde daarmee de belangen van de hertog en diens veelzijdige gezag binnen en buiten Zutphen.⁸ De hertog verpandde vaak dit soort functies voor veel

geld. Als de hertog het ambt aan iemand anders wilde overdoen, moest de zittende functionaris eerst afbetaald worden. Vaak ontbrak het de hertog daarvoor aan geld en was de opvolger genoodzaakt zijn voorganger te betalen. Andries bleef schout tot 1446; toen volgde Riquyn van der Voerst hem op. Een jaar later ging het schoutambt over op zijn neef, Alphart Schimmelpenninck.⁹

De bruid

Jonkvrouwe Wilhelmina van Arkel, de bruid, was een telg uit een voornaam geslacht. Ze was een bastaarddochter, wat in de hogere kringen van die tijd meer voorkwam, en ook niet bezwaarlijk werd geacht. Bastaardkinderen kregen vaak een uitstekende opvoeding en ook voor hun toekomst werd goed gezorgd. Zo ook Wilhelmina, die opgroeide in het kasteel van de familie Van Arkel in Gorkum. De vader van Wilhelmina was Willem van Arkel. Wie haar moeder was, is ons niet bekend.

Rond 1290 waren de Van Arkels vermogende heren, waardoor ze in staat waren geld te lenen aan de graven van Holland, de hertogen van Gelre en de bisschoppen van Utrecht. Daarvoor werden ze beloond met stukken grond in leen, waardoor hun grondgebied en rijkdom kon toenemen. Rond 1400 omvatte dit gebied het land van Arkel (rond Gorkum), de heerlijkheid van het Land

4 Een baljuw was een gerechtelijk ambtenaar, die te vergelijken is met de schoutfunctie in Gelderland.

5 Oud Archief Zutphen (OAZ) inventarisnummer (inv.nr.) 1377 regest 636.

6 OAZ inventaris Isendoorn nr. I folio 22 verso.

7 Kuys, J., *Drostambt en schoutambt, de Gelderse ambtsorganisatie in het kwartier van Zutphen (ca. 1200-1543)*, Hilversum 1994, p. 157.

8 Kuys, J., *De ambtman in het kwartier van Nijmegen (ca. 1250-1543)*, Nijmegen 1987, p. 34.

9 Kuys, J., *Drostambt en schoutambt*, pp. 157-158.

van der Lede (bij Leerdam), gebieden in de Lopiker-, Krimpener- en Alblasserwaard, het Vijfherenland, en goederen in het Sticht (Utrecht) en de Betuwe. De goederen lagen dus verspreid over Holland, Utrecht en Gelre.

De grootvader van de bruid

De grootvader van de bruid, Jan van Arkel (1362-1428), was een aanzienlijk man in het graafschap Holland. Het toenemend gezag van Jan van Arkel blijkt onder andere uit zijn benoeming van grafelijk tesorier van 1392-1394 van Holland en Zeeland. Jan van Arkel trouwde in 1376 Johanna van Gulik, dochter van Willem VI, hertog van Gulik en Maria van Gelre, vierde dochter van hertog Reinald II van Gelre (1326-1343).¹⁰

In 1401 komt Van Arkel in conflict met zijn landsheer Albrecht van Beieren, graaf van Holland, Zeeland, West-Friesland en Henegouwen. In de loop van dit conflict werd Jan van Arkel verbannen uit het graafschap Holland, en werden hem zijn leengoederen afgenomen. Tot overmaat van ramp keerde ook de bisschop van Utrecht zich tegen Van Arkel. In 1402 sloegen de legers van Holland, Zeeland, Henegouwen en Utrecht een beleg voor Gorkum. Na twaalf weken moesten zij echter onverrichter zake terugkeren. Gorkum bleek moeilijk in te nemen. Van Arkel werd geholpen door Gelderse troepen, die de stad bevoorraadden. Daarmee was de Arkelse oorlog evenwel niet ten einde. Er volgde nog een strijd met de bisschop van Utrecht en vervolgens met de zoon van Albrecht van Beieren, Willem van Ooster-

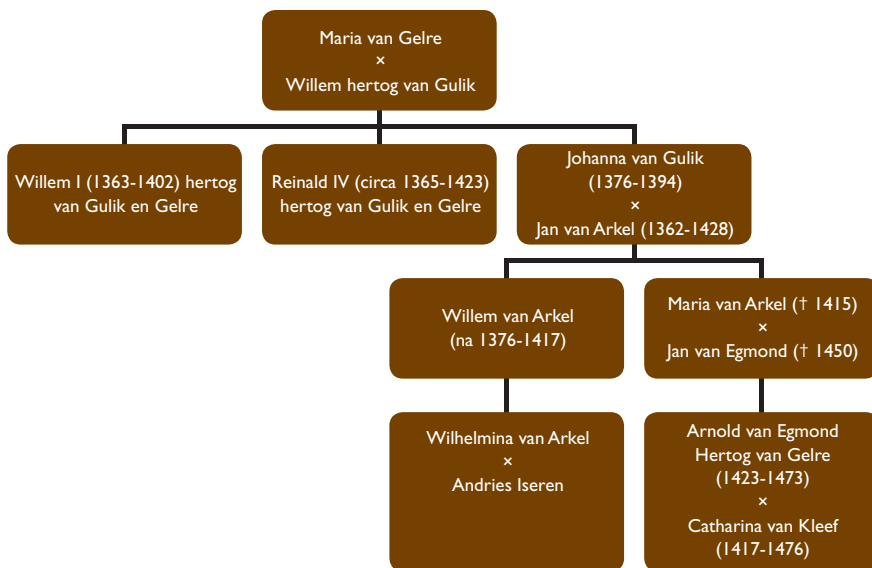
De grafsteen van Willem Iseren en zijn vrouw Anne (gedateerd 20 oktober 1503) in de Sint Walburgiskerk in Zutphen. Het hoofdwapen, dat op de grafsteen is gebeiteld, is opmerkelijk genoeg dat van de familie Van Arkel. In een kleiner formaat is het wapen van de familie Iseren aangebracht. Willem Iseren gebruikte het wapen van zijn moeder Wilhelmina om haar en zijn voorname afkomst te illustreren. Een beschrijving van de grafsteen is te vinden in: Bijdragen en Mededelingen Gelre XL (1937) pp. 190-191 no. 39. (foto: Melia Kooij-van der Leur)

vant.¹¹ Na de eerste successen brokkelde de tegenstand van Van Arkel langzaam af. De oorlog kostte veel geld en er werd niets meer verdiend, omdat de handel zo goed als stil lag.¹² In deze omstandigheden zien we Willem van Arkel, zoon van Jan van Arkel, naar voren komen.

10 Schilfgaarde, A.P. van, *Zegels en genealogische gegevens van de graven en hertogen van Gelre, graven van Zutphen*, Werken Gelre nr. 33, Arnhem 1967, p. 93. Zie voor de huwelijksvereenkomst van Gulikse zijde van 18-10-1376: Someren, C. van, *Beschrijvinge der stad Gorinchem ende landen van Arkel*, Gorinchem 1955, pp. 488-490; Meij, P.J., 'De laatste Arkels tussen Holland en Gelre' in: *Holland, regionaal-historisch tijdschrift* 11e jaargang nr. 2 april 1979, p. 76-77.

11 Smit, J.G., *Vorst en onderdaan, studies over Holland en Zeeland in de late Middeleeuwen*, Leuven 1995, p.20: 'Willem van Oostervant huwde in 1385 Margaretha van Bourgondië. Zij bracht het graafschap Ostrevant in het huwelijk, waardoor de zoon van Albrecht van Beieren verder bekend werd als Willem van Oostervant.'

12 Waale, M.J., *De Arkelse oorlog 1401-1412*, Hilversum 1990, pp. 66-89.

De familierelaties van de familie Van Arkel en de hertogen van Gelre.

De vader van de bruid

In 1406 besloten enkele aanzienlijke burgers van Gorkum om Willem van Arkel, de vader van de bruid, het gezag in handen te geven. Maar ook met Willem was Gorkum niet gelukkig. De stadsregering van Gorkum vond hem te veel heulen met de Geldersen. Al in 1407 zetten de stedelingen Willem uit de stad, en zochten steun bij de vijand, Willem van Oostervant, die inmiddels zijn vader als graaf van Holland had opgevolgd. Willem van Arkel heroverde samen met zijn vader in 1407 Gorkum en het Land van Arkel. Op 22 april 1409 besloten de Arkels echter de stad Gorkum en het Land van Arkel aan de hertog van Gelre over te dragen.¹³ Die overdracht was wellicht bedoeld om de Gelderse hertog gunstig te stemmen. Willem van Arkel werd toen namelijk nog gezien als een mogelijke opvolger van de hertog. Het huwelijk van zijn oom hertog Reinald IV (1402-1423) was kinderloos gebleven. De hertog besloot echter in 1412 na het sluiten van de vrede met Holland om Gorkum en het Land van Arkel aan het graafschap over te geven in ruil

voor 100.000 Franse kronen. Nu de oorlog ten einde was, bleven de Van Arkels berooid, gedesillusioneerd en zonder land achter. In 1417 sneuvelde Willem bij een laatste poging om Gorkum te heroveren.¹⁴ Hij liet geen wettige erfgenamen na. Met hem stierf de eens rijke tak van de familie Van Arkel uit.

De neef van de bruid

Willem van Arkel had een zuster, Maria van Arkel. Zij trouwde met Jan van Egmond. Ze kregen twee zonen: Arnold (1410-1476) en Willem (1412-1483). In 1402 was Reinald IV van Gelre en Gulik zijn broer hertog Willem I opgevolgd. Hij stierf echter kinderloos in 1423. De ridderschap en steden van Gelre verkozen toen op eigen gezag de dertienjarige Arnold tot hun hertog. Daarmee haalden zowel Arnold als ridderschap en steden zich de woede op de hals van de Rooms-koning Sigismund, die een andere tak van de familie Van Gulik het hertogdom Gelre had gegund.

Het hertogdom was van oudsher een leen van de Duitse keizers. Er ontstond vervol-

¹³ Waale, *Arkelse oorlog*, p. 130.

¹⁴ Waale, *Arkelse oorlog*, p. 49.

gens een langdurige successieoorlog, die Arnold diep in de schulden bracht en afhankelijk maakte van steden en ridderschap. In 1431 sprak de inmiddels tot keizer verheven Sigismund de rijksban over Arnold en zijn onderdanen uit. De rijksban betekende dat de inwoners van Gelre vogelvrij werden verklaard. Gelderse, handeldrijvende kooplieden konden in de Duitse landen zonder pardon worden opgepakt. Vorsten in de omliggende gebieden van Gelre mochten geen hulp bieden aan Gelderse onderdanen in nood.¹⁵ Om de schade zo veel mogelijk te beperken kwamen in 1436 steden en ridderschap bijeen om aan de hertog een aantal eisen te stellen. De keizerlijke ban moest worden opgeheven, en voorts werd bepaald dat Arnold geen beslissingen mocht nemen inzake oorlog en vrede, verpandingen, financiën en muntslag zonder overleg van ridderschap en steden.¹⁶ De invloed van de steden op het hertogelijk beleid werd steeds groter. Het was dan ook niet verwonderlijk dat hertog Arnold een bruidegom voor zijn nicht uitkoos die geld en invloed had. De familie Iseren beschikte in het vijftiende-eeuwse Zutphen over beide zaken.

De huwelijkse voorwaarden

Andries Iseren verkreeg als 'huwelijkscaudeau' van de hertog het pandschap over de Zutphense tol. De inkomsten uit de tol, die in goede tijden aanzienlijk konden zijn, wa-

ren geheel voor Andries. Hij was niet verplicht jaarlijks rekening en verantwoording af te leggen. Andries betaalde voor het pandschap aan de hertog 3.000 Reynaldus guldens plus 200 gulden 'opslag' (verhoging). De hertog zou vervolgens die 3.000 guldens aan de stad Zutphen betalen. In 1424 was de tol namelijk voor hetzelfde bedrag aan de stad verpand. Het is heel goed mogelijk dat de hertog de stad niet onmiddellijk afbetaalde, want aan het eind van het jaar betwistte de stad de tolrechten van Andries Iseren. Andries gaf vervolgens 500 guldens aan de hertog. Dit bedrag werd besteed als eerste aflossing aan de stad. Als compensatie verkreeg Andries toestemming om de tolrechten zelf weer aan derden te verpanden.

Wilhelmina kreeg als bruidsschat 1.000 guldens van de hertog, die uit de tol moesten worden betaald. Dit geld zou ze echter pas krijgen na het overliden van haar echtgenoot of bij eerder aflossen van het pandschap van de tol door de hertog. Andries Iseren kreeg de verzekering dat de hertog pas na vijf jaar van zijn recht op aflossing gebruik mocht maken. Tevens werd in het huwelijkscontract vastgelegd dat Wilhelmina jaarlijks uit de tol een lijfrente zou krijgen van 110 Rijnse guldens.¹⁷ De verpanding van de Zutphense watertol aan de familie Iseren eindigde pas in 1489.

Transcripties

De elf charters die over de verpanding van de Zutphense watertol aan de familie Iseren gaan, geven een aardig beeld van de familiale en stedelijke verhoudingen met de hertog van Gelre. De prachtige charters zijn op 11 oktober *live* te bewonderen bij het Regionaal Archief Zutphen (op de Landelijke Archiefavond, 12-17 uur). De auteurs van dit artikel hebben transcripties gemaakt van de teksten in deze oorkonden. U kunt deze dan inzien en desgewenst daarover vragen stellen.

15 Nijhoff, I.A., *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland door onuitgegevene oorkonden opgehelderd*, Arnhem 1847, dl. IV p. XLI en de oorkonde nr. 86 d.d. 17-07-1431.

16 Nijhoff, *Gedenkwaardigheden*, pp. XLVII-ILIII en de oorkonde nr. 158 d.d. 11-04-1436.

17 OAZ inv. nr. 1377 reg. nr. Smelt 636.